

- предприятия: организация и методология : учебник / А.С. Вартанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 80 с.
4. Гевлич Л.Л. Використання стратегічної діагностики в розробці стратегії підприємства : автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук : спец. 08.06.01 Економіка, організація і управління підприємствами. Луганськ. – 2005. – 20 с.
  5. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економічна діагностика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – Київ : Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.
  6. Карась Л. Управленческая диагностика – основа совершенствования менеджмента // Проблемы теории и практики управления. – 1996. – № 6. – С. 78-82.
  7. Кизим Н.А. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : монографія / Кизим Н.А., Забродський В.А., Зінченко В.А., Кончак Ю.С. – Х. : ИНЖЕК, 2003. – 144 с.
  8. Ковалев А.П. Диагностика банкротства : навчальний посібник / А.П. Ковалев. – М. : Финстатформ, 2005. – 96 с.
  9. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством : підручник / Л.О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 842 с.
  10. Липатов С.А. Методы социально-психологической диагностики организаций // Введение в практическую социальную психологию / Под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской, О.В. Соловьевой. – М., 2004. – 205 с.
  11. Максимова Т.С., Шапран О.Е. Діагностика динамічних процесів розвитку комплексу маркетингу // Актуальні проблеми економіки. – № 8(74). – 2007. – С. 124-131.
  12. Маркетинг : Толковый терминологический словарь-справочник. – М. – : «Инфоком» СП «Медсервис Интернешнл», 1991. – 224 с.
  13. Мартиненко М.М., Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент : підручник. – К. : Каравелла, 2006. – 320 с.
  14. Осовська Г.В. Менеджмент організацій : навчальний посібник / Осовська Г.В., Осовський О.А. – К. : Кондор, 2005. – 860 с.
  15. Павлов Р.С. Рання діагностика банкрутства в системі антикризового регулювання банківського сектору національної економіки // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 4(70). – С. 107-111.
  16. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність : монографія. – К. : Київ. нац. тор. ун-т, 2002. – 302 с.
  17. Скібіцький О.М. Антикризовий менеджмент : навч. посібник / О.М. Скібіцький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
  18. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пуустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
  19. Трененков Е.М., Дведенидова С.А. Диагностика в антикризисном управлении // Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – № 1. – С. 57-74.
  20. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.
  21. Щербина В.В. Средства социологической диагностики в системе управления : учебное пособие / В.В. Щербина. – М., 2003. – 237 с.

УДК 631.11

Борейко В.І.
*доктор економічних наук,
проректор з наукової роботи
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука*

ПРІОРИТЕТНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті досліджено погляди провідних вітчизняних вчених на оптимізацію сільськогосподарського виробництва в Україні. Показано переваги і недоліки функціонування сільськогосподарських підприємств різних форм та розмірів. Обґрунтовано, що специфіка сільського господарства та обробітку землі вимагає створення сприятливих умов для функціонування на селі різноманітних форм виробництва: аграрних холдингів, середніх і малих підприємств, споживчих кооперативів, індивідуальних підприємців та господарств населення, кожне із яких повинно зайняти свою нішу.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, форми організації, аграрні холдинги, середні та малі підприємства, споживчі кооперативи.

Борейко В.И. ПРИОРИТЕТНЫЕ ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ

В статье исследованы взгляды ведущих отечественных ученых на оптимизацию сельскохозяйственного производства в Украине. Показаны преимущества и недостатки функционирования сельскохозяйственных предприятий различных форм и размеров. Обосновано, что специфика сельского хозяйства и обработки земли требует создания благоприятных условий для работы на селе различных форм производства: аграрных холдингов, средних и малых предприятий, потребительских кооперативов, индивидуальных предпринимателей и хозяйств населения, каждое из которых должно занять свою нишу.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, формы организации, аграрные холдинги, средние и малые предприятия, потребительские кооперативы.

Boreiko V.I. PRIORITY FORMS ORGANIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

In the article the views of leading national scholars on the optimization agricultural production in Ukraine are investigated. Advantages and disadvantages of functioning agricultural farms of different shapes and sizes are shown. Proved, that the specificity of agriculture and tillage requires the creation of favourable conditions for the operation on the village of various forms of production: agricultural holdings, medium and small businesses, consumer cooperatives, individual entrepreneurs and households, each of which has to find its niche.

Keywords: agricultural production, forms of organization, agricultural holdings, medium and small enterprises, consumer cooperatives.

Постановка проблеми. У складній політичній та економічній ситуації в останні два роки аграрний комплекс України демонструє сталу тенденцію до збільшення обсягів виробництва сільськогосподар-

ської продукції, що дозволяє країні повноцінно забезпечувати продуктами харчування власне населення та нарощувати їх експорт. За умови, коли багато країн світу відчують постійну нестачу продоволь-

ства, наша держава, успішно реалізувавши програму розвитку села та інноваційного оновлення сільськогосподарського виробництва, може виступити одним з основних постачальників аграрної продукції на міжнародні ринки. Водночас це сприятиме створенню нових робочих місць на селі та в переробних галузях, а також розвитку національної економіки.

Однак ефективність подальшого розвитку аграрного комплексу країни в значній мірі залежить від оптимального вибору форм його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оптимізації форм організації сільськогосподарського виробництва в Україні приділили увагу багато відомих вітчизняних вчених, серед яких слід виділити роботи П. Т. Саблука, М. Кропивка та Т. В. Божидарніка, які висвітлили можливість організації в Україні кластерів [1; 2], В. Я. Месель-Веселяка, в роботі якого показано позитивні і негативні наслідки здійснених в Україні перетворень на селі в останні десятиліття [3], Д. О. Мельничука, В. П. Галушка та О. О. Олійника, які дослідили досвід трансформації сільського господарства в Чеській Республіці [4], В. С. Дієсперов, який показав недоліки в роботі вітчизняних агро-холдингів [5].

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування підходів до запровадження пріоритетних форм організації сільськогосподарського виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація в Україні сільськогосподарського виробництва має тривалу та складну історію освоєння родючих земельних ресурсів, застосування різних форм господарювання, запровадження науково-обґрунтованих сівозмін, меліорації земель, використання сільськогосподарської техніки, мінеральних засобів, гербіцидів і новітніх технологій в рослинництві та тваринництві. Однак сучасний період, який характеризується зміною форм власності на землю, вимагає вибору найбільш ефективних форм організації праці на селі та впровадження аграрних інноваційних технологій, здатних забезпечити збільшення виробництва продуктів харчування та продовольчу безпеку країни.

При правильному господарюванні багатій на родючі ґрунти України дефіцит продуктів харчування не загрожує, більше того – ефективні новітні форми організації сільськогосподарського виробництва дозволять їй стати одним з основних експортерів аграрної продукції на світові ринки. А це, у свою чергу, сприятиме збільшенню кількості високооплачуваних робочих місць на селі, розвитку сільських територій та зростанню національної економіки.

Проте збільшення виробництва аграрної продукції на вітчизняних чорноземах не повинно завдати їм шкоди, а умовою стабільного розвитку агропромислового комплексу країни є збереження і відтворення родючості ґрунтів. Інтенсивне використання в останні роки мінеральних добрив, пестицидів та гербіцидів новими власниками земельних угідь та орендаторами дозволило підвищити врожайність сільськогосподарських культур. Однак при цьому відбувається забруднення земельних угідь, прилеглих водойм та річок залишками хімічних елементів, а також завдається шкоди живим організмам, які споживають продукцію вирощену на таких землях. Крім того, в гонитві за збільшенням прибутку сучасні сільськогосподарські підприємства при відгодівлі тварин активно використовують регулятори росту та харчові добавки до кормів, частина із шкідливих компонентів яких при споживанні такої продукції попадає в організм людини.

Тому сьогодні у вітчизняній літературі точиться широка дискусія щодо оптимальних, економічно обґрунтованих та сприятливих для збереження природної родючості землі форм організації виробництва на селі та допустимих меж оброблюваних фермерами і підприємствами сільськогосподарських угідь.

Так, В. Я. Месель-Веселяк серед нових форм господарювання на селі виділяє «холдингові формування». Причому, на його думку таку форму господарювання можна вважати позитивною, особливо за умов, коли існує дефіцит коштів для інвестування сільського господарства. Позитивними сторонами таких формувань, відповідно до поглядів вченого, є те, що вони:

- залучають інвестиції з інших галузей вітчизняної економіки й зарубіжних країн;
- мають змогу організовувати переробку сільськогосподарської сировини і уникати монопольного економічного впливу переробних підприємств, раціональніше використовувати вітчизняну й іноземну потужну техніку;
- використовують ефект масштабу для зменшення виробничих витрат та підвищення продуктивності земельних угідь;
- підвищують фондоозброєність і продуктивність праці та впроваджують інноваційні технології;
- підвищують дохідність за рахунок створення замкнених маркетингових ланцюгів із виходом на зовнішні ринки;
- збільшують розміри орендної плати за земельні паї у 2-3 рази;
- забезпечують виробництво валової продукції рослинництва на одному га площі земельних угідь на 20-25% більше сільськогосподарських підприємств, які не входять у склад таких формувань.

Однак в їх роботі є і негативні сторони, до яких слід віднести:

- вимивання коштів із сільських територій;
- стимулювання розвитку монополізації, перерозподілу власності та зниження різноманіття форм господарювання на селі;
- загострення соціальних проблем на селі через вивільнення зайвих працівників і зростання безробіття;
- ігнорування такими об'єднаннями проблем розвитку сільських територій;
- розміщення господарських підрозділів таких структур по території України на відстані 200-300 км один від одного, що не є раціональною організаційною формою господарювання [3, с. 15].

На негативних наслідках утворення підприємств великих землевладельців наголошує В. С. Дієсперов, який зазначає, що: «Диверсифікований могутній капітал не бажає зв'язуватися із селянами і сільрадами, брати на себе відповідальність за ситуацією на територіях, де він заволодів ресурсом, яким забезпечувалися доходи населення та соціальні умови його проживання» [5, с. 83].

Водночас Д. О. Мельничук, В. П. Галушко та О. О. Олійник провівши аналіз трансформації колективних господарств у Чеській Республіці прийшли до висновку, що для України формування великотоварних аграрних підприємств може бути єдиним шляхом збереження конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва в умовах глобалізації світової економіки [4, с. 184].

Проте такий висновок зазначених вчених, з врахуванням сучасної ролі особистих селянських господарств України в обробітку сільськогосподарських угідь та виробництві аграрної продукції, виглядає

сумнівним, тим більше, якщо оцінити наведені вище недоліки, які характерні агрохолдингам. Крім того, слід зважувати на те, що великі аграрні підприємства, як правило, віддають перевагу виробництву зернової продукції, цукрових буряків і винограду, тоді як селянські господарства – картоплі, овочів, продукції садівництва та тваринництва.

Тому в Україні холдингова форма організації сільськогосподарського виробництва, основу якої складають крупні аграрні підприємства, повинна розвиватися там, де для цього є сприятливі умови: великі площі сільськогосподарських угідь, на яких можна використовувати потужну техніку, дотримуватися науково-обґрунтованих сівозмін, залучати значні обсяги інвестиційних ресурсів та впроваджувати інноваційні технології. В Україні такі площі розміщені в центральних, південних та східних регіонах країни. Натомість західний регіон країни менш сприятливий для організації та роботи агрохолдингів.

Виходячи з цього, в нашій країні повинні функціонувати й інші форми організації сільськогосподарського виробництва, а саме: середні та малі товариства з обмеженою відповідальністю та фермерські господарства, а також особисті селянські господарства, які працюватимуть там, де відсутні великі площі сільськогосподарських угідь, і виконуватимуть ту частину роботи в аграрних холдингах, в якій не зацікавлені великі компанії.

Фермерські господарства, які організуються подружжям, їх батьками, дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, є новою формою організації сільськогосподарського виробництва, яка розвивається в нашій країні після 1990 року. Для їх підтримки Законом України «Про фермерське господарство» для новостворених фермерських господарств терміном на три роки, а у трудонедостатніх населених пунктах – п'ять років, а також фермерських господарств, які розташовані у гірських населених пунктах та на поліських територіях, передбачена державна фінансова підтримка. Для цього кошти з державного та місцевих бюджетів як на поворотній, так і на неповоротній основі спрямовуються на меліорацію земель, консервацію та рекультивацию малопродуктивних сільськогосподарських угідь, закупівлю сільськогосподарської техніки, будівництво об'єктів виробничого і невиробничого призначення, житла, під'їзних шляхів, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних мереж, розробку проектів землевідведення, забезпечення гарантій і часткове погашення відсотків за кредитами, отриманими фермерськими господарствами, підготовку та перепідготовку кадрів для села [6].

Проте невеликі аграрні підприємства не мають ні досвіду, ні можливості для налагодження співпраці з іноземними партнерами – потенційними покупцями їхньої продукції, тому вони вимушені користуватися послугами посередників, які на цьому спеціалізуються. Водночас останні забирають собі більшу частину прибутку, отриманого від такої реалізації.

Виходячи з цього, для забезпечення справедливого розподілу отриманого прибутку та з метою сприяння сільськогосподарським товаровиробникам у «прямому» виході на іноземних споживачів та реалізації їм своєї продукції нашої державі необхідно скористатися досвідом інших країн та створити спеціалізовані державні підприємства, метою яких повинно бути надання допомоги вітчизняним аграріям у здійсненні маркетингу внутрішніх і зовнішніх торговельних ринків, підписаних зовнішньоекономічних договорів, підготовці, транспортуванні та реалізації сільськогосподарської продукції.

Такий досвід мають, наприклад, Канада і Австралія. Так: «В Канаді організацією експорту пшениці керує Рада по пшениці, в руках якої навіть розподіл вагонів та строки їх надання під завантаження на конкретні елеватори. Така сама Рада в Австралії: по-перше, вона підписує угоди з іншими країнами на поставку зерна визначених сортів та якості й на підставі цих угод замовляє виробництво австралійським фермерам, постачаючи їм при необхідності потрібні сорти і технології їх вирощування» [7, с. 5].

Такі ж структури необхідно створити і в Україні. Однак їх потрібно наділити функціями з сприяння реалізації вітчизняними аграрними підприємствами не тільки зернових культур, а й іншої продукції рослинництва та тваринництва, яку наша країна може експортувати на зовнішні ринки. При цьому для недопущення перетікання більшої частки прибутку, отриманого від виконання аграріями експортних договорів, до спеціалізованих підприємств, їх частка повинна встановлюватися державою та не перевищувати 10%.

Завдяки зацікавленості селян у такій формі сільськогосподарського виробництва та державній підтримці обсяги продукції фермерських господарств зростають значно швидшими темпами, ніж в інших формах господарювання на селі. Так, з 1995 по 2012 рік сільськогосподарська продукція, вироблена фермерськими господарствами України, зросла у постійних цінах 2010 року з 1392 до 14111 млн грн, або більш ніж у 10 разів, тоді як в усіх сільськогосподарських підприємствах за цей час таке зростання складало – 13,7%, а в господарствах населення – 30,5% [8].

За роки незалежності фермерські господарства зайняли своє вагоме місце у виробництві сільськогосподарської продукції в Україні. Якщо у 1995 році їх частка в продукції усіх категорій господарств, які працювали на селі, складала 0,76%, то в 2012 – 6,3% (ще більшою вона була у 2011 році – 6,9%). При цьому у 2012 році частка продукції рослинництва фермерських господарств в аналогічній продукції сільських господарств усіх категорій складала 8,6% (у 2011 році – 9,2%). Це свідчить про те, що фермерським господарствам в нашій країні простіше займатися вирощуванням рослинних культур, ніж спеціалізуватися на тваринництві. Проте і виробництву тваринницької продукції українські фермери приділяють все більше уваги. Якщо у 1995 році їх частка у виробленій в Україні тваринницькій продукції складала всього 0,26%, то у 2012 році зросла до 1,71%.

Таким чином, фермерські господарства дозволяють українським селянам не тільки відчувати себе новими власниками земельних угідь та сільськогосподарської техніки, до чого вони прагнули віками, а й забезпечити себе робочими місцями та внести вагомий вклад у виробництво і переробку аграрної продукції.

Важлива роль у розвитку та стабілізації аграрного виробництва в Україні відводиться особистим селянським господарствам, площа сільськогосподарських угідь в яких зросла з 2,6 млн га в 1990 році до 15,7 млн га у 2010 році. Однак, на думку В. Я. Месель-Веселяка, «...виконавши у 1991-2006 роках свою роль стабілізатора виробництва, у наступні роки за темпами приросту особисті селянські господарства (господарства населення) поступалися позиціями сільськогосподарським підприємствам» [3, с. 17].

Проте, якщо з розвитком великих сільськогосподарських підприємств та застосуванням потужних технічних засобів обробки землі потреба в трудових

ресурсах на селі постійно зменшується, то особисті селянські господарства разом з фермерськими господарствами забезпечують умовами для праці вивільнених з аграрних холдингів селян. Тому, на думку В. Я. Месель-Веселяка, «... ставити питання про те, що треба брати курс лише на розвиток великих господарств ще занадто рано і не потрібно» [3, с. 18].

Завдяки господарствам населення, які збільшили свою частку у виробництві сільськогосподарської продукції України з 30,6% у 1990 році до 66,0% у 2000 році, нашій країні вдалося пережити найскладніші дев'яності роки минулого століття. Однак вже у нинішньому тисячолітті сільськогосподарські підприємства збільшили свою частку до 51-52%. При цьому їх частка у виробництві продукції рослинництва за дванадцять років зросла на 14 відсоткових пункти, а тваринництва – на 16 відсоткових пункти. Господарства населення продовжують виробляти більшу частину картоплі, овочів, плодів та ягід, молока та вовни [8].

З наведеного можна зробити висновок, що протягом останніх років великі, середні та малі аграрні підприємства, фермери та господарства населення обирають найбільш привабливі та економічно вигідні для них ніші та види діяльності і цей процес буде продовжуватися протягом наступних десятиліть. Це ще раз підтверджує необхідність збереження в Україні різних форм господарювання на селі та забезпечення державної підтримки їх розвитку.

«Тому, як зазначає у своєму дослідженні наукової парадигми сучасного розвитку аграрного сектору України Ю. Я. Лузан, на даному етапі головною умовою повинно бути створення однакових умов для розвитку всіх типів сільськогосподарських підприємств, а пріоритет має визначити ринок, що вимагає додаткових наукових досліджень» [9, с. 27].

Багато вітчизняних вчених-аграріїв найбільш прогресивною формою організації сучасного сільськогосподарського виробництва вважають кластери, де можна ефективно використати переваги великих, середніх та малих підприємств, а також роботи сільських домогосподарств. Так, на думку П. Т. Саблука та М. Кропивка: «Стосовно вітчизняного сільськогосподарства кластеризація може стати одним із ефективних механізмів формування нового типу економічних відносин для підвищення конкурентоспроможності аграрної економіки та її соціальної спрямованості...» [1, с. 3].

До того ж, як зазначає Т. В. Божидарнік: «Кластерний підхід, як показує світова практика, є не тільки засобом досягнення цілей економічної політики (структурні зміни, підвищення конкурентоспроможності, посилення інноваційної спрямованості та ін.), але й потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку, яке, в кінцевому підсумку, сприятиме збільшенню зайнятості, заробітної плати, відрахувань до бюджетів різних рівнів, підвищенню стійкості та конкурентоспроможності регіональної промисловості» [2, с. 136]. Зазначений висновок актуальний та справедливий і щодо аграрних кластерів.

Сьогодні більшість аграрних підприємств, не маючи достатнього досвіду, щорічно стикається з проблемами залучення необхідної кількості техніки, паливно-мастильних матеріалів та мінеральних добрив для проведення посівної компанії, збирання врожаю, перевезення, зберігання та переробки продукції рослинництва і тваринництва та її експорту. Натомість кластери дозволяють їм об'єднати організаційні, фінансові, технічні, технологічні та інно-

ваційні можливості для того щоб налагодити процес забезпечення їх необхідними матеріалами та збільшення експорту продукції.

До того ж для територій, на яких створені аграрні кластери, їх функціонування стає пріоритетним для розвитку певного регіону, оскільки на підприємствах, які входять до такого об'єднання, працює більша частина населення, розвивається транспортна інфраструктура та збільшуються надходження до місцевих бюджетів. Тому місцеві органи влади повинні всіляко сприяти їх роботі. Однак, на нашу думку, невірно перекладати на учасників кластерів, як це пропонують автори [1, с. 7], зобов'язання із розвитку соціальної сфери регіону. Як зазначається у цій же роботі, способи організації економічного самозабезпечення територій, впроваджувалися і раніше, проте їх не вдалося реалізувати, оскільки вони суперечили засадам побудови командно-адміністративної системи.

Отже, для того щоб на вітчизняні кластери не чекала доля радянських аграрних об'єднань, питання розвитку соціальної інфраструктури на селі, без сумніву, необхідно вирішувати, але тільки на добровільних і взаємовигідних для підприємств, місцевих органів влади та громад умовах.

Водночас слід зазначити, що кластери є сприятливою формою співпраці для великих, середніх та малих аграрних і агропереробних підприємств, фермерів, сільських домогосподарств, а також підприємств, які їх обслуговують, оскільки відносини між ними будуються на добровільних взаємовигідних умовах. Це набагато краще, ніж «панування» на певній території потужних агрохолдингів, з «васальною» залежністю від них інших учасників аграрного ринку. Тому держава повинна передбачити організаційно-фінансові механізми підтримки кластерів та їх учасників.

При цьому ми не поділяємо думку В. М. Семцова, який заперечує доцільність державної фінансової підтримки кластерів та підтримує пропозицію про входження до кластерного об'єднання спеціального муніципального органу [10, с. 171]. Дійсно, інтеграційні процеси всередині кластерів можуть тимчасово зменшити надходження до Державного бюджету, але вже через кілька років вони будуть компенсовані покращенням результатів роботи їх учасників. Щодо органів місцевого самоврядування, то вони повинні сприяти діяльності кластерів, а не бути їх учасниками, оскільки будь-яка форма державного втручання в діяльність суб'єктів господарювання суперечить основам функціонування ринкової економіки та гальмує її розвиток.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що специфіка сільськогосподарства та обробітку землі вимагає створення сприятливих умов для функціонування на селі різноманітних форм виробництва: аграрних холдингів, середніх і малих підприємств, споживчих кооперативів, індивідуальних підприємців та господарств населення, кожне з яких повинно зайняти свою нішу, а також можливостей для об'єднання їх у кластери. Адже виробництво окремих видів аграрної продукції може бути не вигідним великим підприємствам, але економічно рентабельним для невеликих фермерських господарств. Тому форма, оптимальний розмір аграрних підприємств та площ оброблюваних ними сільськогосподарських угідь повинні залежати від їх територіального розміщення, родючості земель та спеціалізації підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкуренто-спроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3-12.
2. Божидарнік Т. В. Кластерний підхід як потужний інструмент стимулювання розвитку сільського господарства / Т. В. Божидарнік // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С. 133-138.
3. Месель-Веселяк П. Т. Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення) / П. Т. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 58-65.
4. Мельничук Д. О. Трансформація колективних господарств у країнах Східної Європи (досвід, корисний для України) / Д. О. Мельничук, В. П. Галушко, О. О. Олійник // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 182-184.
5. Дієсперов В. С. Наслідки утворення підприємств великих землевладельців / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 8389.
6. Закон України «Про фермерське господарство» № 973-IV від 19.06.2003 р.
7. Саблук П. Т. Аграрний сектор в умовах членства України у Світовій організації торгівлі: здобутки й перспективи / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 38.
8. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstst.gov.ua>.
9. Лузан Ю. Я. Формування наукової парадигми сучасного розвитку аграрного сектору України / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 23-29.
10. Семцов В. М. Теоретико-прикладне трактування ролі фактора кластерної організації в аграрному секторі України / В. М. Семцов // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С. 166-172.

УДК 338.001.36:637

Бутило Р.І.

аспірант

Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана**ІСТОРИЧНИЙ ГЕНЕЗИС ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА**

У статті розглянуто основні етапи розвитку технології виробництва молока на території України. Автором виділено періоди даного розвитку, які мали місце на цій території, та охарактеризовано технологічні підходи до виробництва молока для кожного з них. Особливу увагу привернуто до радянського періоду в хронологічному огляді, оскільки саме в цей час відбулося найбільше змін у технології виробництва молока.

Ключові слова: молоко, технологія, періодизація, скотарство.

Бутило Р.И. ИСТОРИЧЕСКИЙ ГЕНЕЗИС ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ПРОИЗВОДСТВУ МОЛОКА

В статье рассмотрены основные этапы развития технологии производства молока на территории Украины. Автором выделены периоды данного развития, которые имели место на этой территории, и охарактеризованы технологические подходы к производству молока для каждого из них. Особое внимание уделено советскому периоду в хронологическом обзоре, поскольку именно в это время произошло больше всего изменений в технологии производства молока.

Ключевые слова: молоко, технология, периодизация, скотоводство.

Butylo R.I. HISTORICAL GENESIS OF TECHNOLOGICAL APPROACHES OF THE MILK PRODUCTION

The paper consider the main stages of development of the technology of milk production in Ukraine. The author selected periods of the development that took place in this area and describes technological approaches to the production of milk for each of them. The special attention is drawn to the Soviet period in chronological review, because of largest changes in the technology of milk production at this particular time.

Keywords: milk, technology, time periods, cattle breeding.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Молочне скотарство, яке складає одну із основних частин агропромислового комплексу України, з'явилося на території сучасної України доволі давно, проте чіткої інформації про те, коли це відбулося, немає, як і періодизації процесу переходу від окультурення тварин до індустріального виробництва молока.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ринку молока та технологічних аспектів його розвитку були присвячені праці таких вчених, як: Т.А. Гуцул, О.М. Мельник, О.Й. Жученко, В.О. Цимбал, С.П. Зоря, С.П. Ткачук, Є.М. Улько, J. Cessna, С.С. Croneu, G. Genske, G.S. Pandey, A.D. Shields та інші.

Постановка завдання. Мета написання статті – формування хронології розвитку технологічних підходів до виробництва молока на території сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі розвитку технологічних підходів до виробництва

молока в Україні молочне скотарство пройшло ряд етапів, які, ми вважаємо, варто назвати доцивілізаційний, княжий, татарський, козацький, імперський, радянський і суверенний. Характеристика кожного з етапів наведена у таблиці 1.

Під час доцивілізаційного періоду на території України жили розрізнені племена, що здебільшого виробляли молоко як супутній продукт до виробництва м'яса. Худоба утримувалася цілорічно на вигоні. У часи Київської Русі починають споруджувати примітивні будівлі, в яких в зимню пору утримують худобу. Також в цей період починають заготовлювати корми на зиму, здебільшого сіно, солому та зернові. Із татарським ігом повернулася система кочівного скотарства на територію України, яка була панівною у XIII столітті. Ця система змінилася на осілу у XV столітті. Для цього періоду характерне цілорічне утримання худоби на пасовищах та м'ясо-молочний напрям розвитку скотарства.

З розквітом української державності у козаку